

Аница М. Радосављевић¹

821.163.41.09-32 Божовић Г.

Универзитет у Приштини са привременим
седиштем у Косовској Митровици
Филозофски факултет
Катедра за српску књижевност и језик

Небојша Ј. Лазич²

Универзитет у Приштини са привременим седиштем
у Косовској Митровици
Филозофски факултет
Катедра за српску књижевност и језик

Трагика и лепота егзистенције у приповеткама Григорија Божовића

Сажетак. Овај рад настао је као покушај да се на једном месту сагледају само нека од питања која се односе на животну егзистенцију, на иманентном и трансцендентном плану у приповедачкој прози Григорија Божовића. Вођени мишљенима оних који су темељније и успешније широј читалачкој публици приближили Божовићев књижевни опус покушаћемо да прикажемо животну егзистенцију његових јунака. Задатак рада биће да одговоримо на питање како је егзистенцијална стварност Божовићевих јунака преобликована оним што чини њихов унутрашњи свет.

Кључне речи: егзистенција, трагика, лепота, Григорије Божовић, јунаци, Стара Србија, Косово и Метохија, приповетка.

*А ша ѝрича као да жели, ѝојуѝ ѝричања леѝендарне Шехерезаде,
да зава̀ра крвника, да одложи немину̀вности ѝтраѝичној угдеса који нам ѝреѝи,
и ѝродужи илузију живоѝа и ѝрајања.*

Иво Андрић

Косовскометохијски писац, Григорије Божовић³, изразито модеран по стилу и форми и жанровски строго доследан у својој књижевној мисији, заслужан

¹ anica.radosavljevic@pr.ac.rs

² nebojsa.lazic@pr.ac.rs

³ О томе најбоље сведоче радови и књижевне анализе истакнутих српских мислилаца и критичара, међу којима су М. Кашанин, М. Богдановић, К. Георгијевић, С. В. Јанковић,

је за утемељење модерне српске приповетке. Својим књижевним радом успео је да досегне значајне висине српске књижевне мисли са почетка XX века. Врло брзо по објављивању прве збирке приповедака *Из Старе Србије* Јован Скерлић је написао да је њоме „Григорије Божовић у српску књижевност увео Стару Србију и у књижевну биографију уписао му заслугу да је проширио нашу књижевну географију“⁴ (Јевтовић, 1997, стр. 62). Препознајући у њему будућег истакнутог српског приповедача, Јован Скерлић га је назвао „Старосрбијанцем“, сматрајући да је Григорије Божовић писац са чијим приповедачким опусом „у српски културни и књижевни живот улазе и крајеви који у њему никако нису били представљени“ (Скерлић, 1953, стр. 427).

„Човек културе, духовне висине, високе душе и сложеног разумевања живота“ (Бећковић, 1997, стр. 66), како га је једном приликом назвао Матија Бећковић, Григорије Божовић је писац чија је књижевна мисија била једноставна: изградња посебног књижевног света, света Старе Србију као подручја где живе обични али велики људи, различитих верских и националних група. Обликовао је судбину људи са простора Старе Србије⁵, односно Косова и Метохије, у различитим друштвено-историјским околностима, понирујући у психологију оних који су на том терену живели и опстајали. Своју поетику изградио је на архетипу народне свести, косовске легенде и идеологије архаичног друштва. Наиме, створио је јединствену поетику на идеји микрокосмоса света, света Косова и Метохије. Небојша Лазић закључује да је Божовић унапред имао „свест о Косову као мрачном, тајном али и светом повлашћеном простору, месту где је дух хришћанства материјализован на најуспелији могући начин у православним манастирима и црквама“ (Лазић, 2016, стр. 41). Живећи и

С. Јовановић, Д. Бојовић и др., који су својим анализама доказали да Божовићев књижевни опус улази у сам врх српске мисли између два рата.

⁴ У студији Миленка Јевтовића *Личности и књижевно дело Григорија Божовића* наилазимо на следеће податке везане за књижевни рад овога писца „Прву збирку приповедака објавила му је мостарска 'Мала библиотека' 1908. под насловом *Из Старе Србије* [...] После збирке *Приповећке* коју је 1924. издала 'Народна мисао', Српска књижевна задруга му је већ 1926. и то у редовном годишњем колу и орнаменту познате плаве библиотеке, објавила нову збирку, такође под насловом 'Приповетке'. Признања и углед које су му донеле те две збирке широм су му отворили врата најугледнијих међуратних издавача, а његов избор био је гласовити Г. Кон и код њега објавио *Робље заробљено* (1930), *Тешка искушења* (1935), *Под законом* (1939), *Неизмишљени ликови* (1940). Последњу, осму збирку објавила му је Српска књижевна задруга 1940. под поновљеним насловом *Приповећке* и поново у плавим корицама редовног годишњег кола, као избор из приповедачког дела класика српске приповетке“ (Јевтовић, 1996, књ. 1, стр. 9–10).

⁵ Ђуро Виловић закључује да је „интересантна наша Стара Србија, а нарочито њене планине! Она, колевка наше старе државе и старе славе, засејане манастирима и мраморима наших старих царева и патрика, као поручена је за човека маште и срца да из ње створи нашу причу, као што је негда онде стваран наш еп и рађали се бунтовници, осветници и хајдучи“ (Валовић, 2004, стр. 105–106).

поистовећујући се са својим јунацима и њиховим судбинама, Божовић је створио друштвени свет са функцијом да открије и представи друштвену стварност српског народа и његове особености.

Писци који су потекли са косовског тла, међу којима се истичу Анђелко Крстић, Зарија Поповић и Григорије Божовић, на српску књижевну сцену уводе мало, провинцијалног човека и његове егзистенцијалне проблеме на тлу Косова и Метохије. Међутим, не само о косовским људима, Божовић је успешно писао и о проблемима људи који су живели у једном делу Црне Горе, Македоније и Старе Србије.⁶ Уско географски оквир ширином приповедачког дискурса излази из пишчевог пера и постаје део европске литерарне баштине. Управо је такав приступ разлог због којег овог писца сврставају међу најбоље европске приповедаче тог времена.⁷

Нас пре свега интересује животна егзистенција људи из пера овог значајног косовског писца, помоћу које је успео да ослика друштвену стварност на Косову и Метохији у првим деценијама XX века. Стварни свет и живот који се обзнањује у његовом приповедном опусу посматраћемо у хоризонту природне, непосредне егзистенције, кроз реалне и скривене људске судбине. Обиман приповедачки опус нужно сведочи о најразличитијим представама стварности различитих вера и националности. Таква ствараност није плод имагинације и пишчеве уобразиље, већ стварна слика људи и стварног живота са приликама и неприликама у њему. Браторад Божовић, пишчев син, писао је да све што је писац пером овековечио „нашао је у стварном животу и узео је из стварног живота, чак и имена својих јунака. Кратко речено, он на други начин није ни умео да пише, нити је изван саосећања с људском патњом налазио мотив и подстицај за своје перо“ (Јевтовић, 1996, књ. 1, стр. 71).

Врстан познавалац живота и дела Григорија Божовића, Миленко Јевтовић промишља да је овај писац успео да „прикаже сложеност живљења

⁶ „У временском распону од 1871. године (реч је о седам деценија у развоју књижевног исказа, посебно приповетке) издавају се три значајна имена и као родоначелници као они приповедачи Косова и Метохије који су у правом смислу те речи увели у нашу књижевност обичног српског човека из овог дела Србије. То су Манојло Ђорђевић – Призренац (1851–1896), Зарија Р. Поповић (1856–1934) и Григорије Божовић (1880–1945). И док су прва два имала историјску судбину да стварају далеко од свог завичаја и до краја се опредељују за оно што треба да их утемељи и томе да припадају косовским и метохијским просторима, трећи и најмлађи0, Григорије Божовић је на крају свог насилно прекинутог живота не само нестао, него се и годинама о његовом делу није смело ни словити“ (Цветановић, 1993, стр. 35).

⁷ „Амерички историчар Р. Итон објавио је 1927. године у Њујорку антологију модерне европске приповетке, у којој је представио двадесет и две европске националне књижевности и у свој антологијски избор *Најбоље коншиненцијалне приче* уврсто ожовићеву приповетку *Злање из Слайшине* из награђене збирке, па се име српског писца нашло међу именима светских великама као што су Т. Ман, Р. Ролан, М. Горки, С. Цваг, К. Хамсун и њима равни“ (Јевтовић, 1997, књ. 1, стр. 63).

на просторима где се не само укрштају вере и закони, него и посве супротни и често међусобно неподударни обичаји свакодневнице“ (Јевтовић, 1996, књ. 1, стр. 37). Премда је од почетка своје књижевне мисије Божовић поставио захтеве да литерарно сагледа и прикаже стварност и живљење људи са датих простора. Као хроничар једног времена и прилика у њему, Божовић огољено приказује најразличитије животе и облике друштвене егзистенције, славећи косовског човека, истичући његово залагање за очување верског, националног и културног идентитета.

Наравно, када је реч о поетици егзистенцијализма, не можемо говорити о чистом егзистенцијализму у романсијерској и приповедачкој прози у српској књижевности. Међутим, психолошка урођеност у егзистенцију својих јунака доводи нас до помисли да Божовићев приповедачки опус из данашње перспективе можемо истражити у оквиру закона егзистенцијалне филозофије. Под егзистенцијом треба посматрати „stvarnost, sa akcentom koji je dao Kjerkegor: sve što je suštinski stvarno za mene je samo po tome stvarno što sam ja – ja sam. Mi ne postojimo samo, nego nam je naše postojanje povereno kao mesto i kao telo ostvarivanja našeg porekla“ (Jaspers, 1956, стр. 37). Јасперс заговара тезу да филозофија егзистенције није никакав начин мишљења, него захтев да се животом сведочи и брани изговорено и мишљено. Управо због потребе да се ослика драма појединца, лична и вечна драма људске судбине постаје повод да животе Божовићевих јунака посматрамо кроз призму оне теорије која је касније у књижевности названа егзистенцијалном филозофијом. Егзистенцију Божовићевих јунака можемо разматрати на оба њена садржаја: иманентном и трансцендентном. На иманентном плану егзистенцију његових јунака треба проматрати као изванредан модел мишљења и понашања, кроз продирање у њихове унутрашње светове. На трансцендентном плану егзистенцију треба сагледавати кроз схватање вере као чврстог темеља људског живота. Пишући о овом поступку Александар Грандић промишља следеће: „Управо ово су елементи који његовом, у основи реалистичком поступку, дају нов, модеран израз“ (Грандић, 2015, стр. 249).

Божовић обликује иманентну егзистенцију својих јунака кроз апотезу добра и зла и њихово парадоксално јединство, што се најбоље може видети у природи и карактеристикама његових јунака. Како промишља Небојша Лазић, у Божовићевим приповеткама се „као у Апокалипси Св. Јована Богослова одиграва одсудна битна добра и зла“ (Лазић, 2016, стр. 41). Такав паралелизам твори њихов унутрашњи свет: идеје, побуде, понашања и односе. Божовић испитује дионизијску повезаност мотива добра и зла⁸, обликујући свет својих јунака

⁸ Имануел Кант сматра да се „dobro ili zlo se, u stvari, odnose na radnje a ne na osećajno stanje osobe; i ako bi nešto trebalo da je apsolutno dobro ili zlo (u svakom pogledu i bez daljeg uslova), ili da se takvim smatra, onda bi to bio samo način delovanja, maksima volje, te prema tome sama delatna osoba kao dobar ili zao čovek, a ne neka stvar koja bi tako mogla

као свет паралелизма, које творе његово дело и које су и данас задивљујућа загонетка књижевности. Међутим, ни живот а ни смрт, ни добро а ни зло нису савршени, јер савршенства не може бити ма како и колико безуспешно трагали за њим. У његовим приповеткама добро побеђује зло, зло се не остварује већ се оно чисти и преображава, као у приповеци *Досија ако је и за крст*, у којој кум хришћанин убија кума хришћанина спречавајући да зло победи.

Иманентна стварност која се прожима и манифестује оним што чини унутрашњи свет његових јунака, слика је људске борбе за очување националног и верског идентитета. Шта то заправо значи? Сагледавање и откривање слике друштва сачињеног од многобројних верских и националних заједница има за циљ разоткривање, односно свесно или несвесно припадање одређеној верској и националној друштвеној групи. Јевтовић закључује да су „демаркационе одреднице тога света национални ентитет и верски идентитет“ (Јевтовић, 1996, књ. 2, стр. 36). Испитујући питање идентитета у делу овога писца, Весна Тодоров мисли да је „друштвени свет који се представља дат у виду мозаика дисконти-нуираних и оштрих културних разлика“ (Тодоров, 2013, стр. 49).

Разматрајући проблем карактеризације ликова у приповеткама Григорија Божовића, Марија Јефтимијевић Михајловић сматра да Божовићеву иманентну стварност чине типови „бившег човека“ пропале егзистенције [...] живота апсолутно посвећеног својој нацији и вери“ (Јефтимијевић Михајловић, 2016, стр. 124).

Од мотива добра и зла Божовић обликује систем идеолошких и егзистенцијалних одлика. На поларитету добра и зла, среће и трагике, заснован је живот свих његових јунака. Ево неких примера. Зло прати судбину главне јунакиње Миље Пресечанке, која страда као недужна жртва Сас Матијаш Фрида. У овој приповеци зло кулминира кроз сцене мучења и тираније над женом.

„Она не врисну и не закука, али кад полупртена и полупамучна кошуља поче да улази у крто месо она се стаде савијати као гуја по жару и болно јечећи, само све слабије и слабије, док не онесвесну и не обиште као мртва низа стуб, лелујајући се са подвијеним ногама као недовољно уздигнута обешеница [...] Наредник грубо на то опсова, измахну бичем и поче је ударати по леђима или по рукама ...“ (Божовић, 1996, стр. 86)

Зло у њима нагони читаоца на преиспитивање оне људске природе која нагони човека по речима Сигмунда Фројда на уништење. По мишљењу Фројда, аутодеструктивно понашање је енергија коју је створио инстинкт смрти, Танатос (Фројд, 1994, стр. 54). Зато наше читање Божовићевих приповедака има за циљ уочавање животне ствараности која се креће између добра и зла, који се

da se nazove [... Ono što treba da nazivamo dobrim mora u sudu svakog umnog čoveka da bude predmet moći žudnje, a ono što treba da nazivamo zlim, mora u svačijim očima da bude predmet gnušanja]“ (Kant, 1979, стр. 80).

додирују и прожимају, тренутак у коме се онеобличава трагична слика света. Испитујући проблем егзистенције, Албер Ками износи мишљење да је савремени човек који се побуном бори за своју егзистенцију недвосмислено трагичан јер „захтева слободу а тражи нужност, тај противуречан, растрзан човек, сад већ свестан своје двосмислености и двосмислености историје, тај човек је савршено трагичан човек“ (Ками, 1975, стр. 393). Божовићева књижевна свест о борби против зла и трагичном удесу је спознаја трагичне људске судбине. Гријорије Божовић је тумач људске трагике „трагике којом је људска природа суочена у себи самој и кроз развојне токове друштвених околности“ (Алексић, 2016, стр. 54). Иако свесни трагичног удеса, његови јунаци се одлучују за живот без страха. Такав стоички живот јунака је „дужан Србији по срцу и по обећању“ (Божовић, 1996, стр. 50). Једина жеља им је да животом бране српство, без српског царства они не постоје „само да се једном живо стигне у Србију у благословено и слободно царство своје. Јер управо и нема живота без царства својега“ (Божовић, 1996, стр. 32).

Препознајући трагику на личном али и на колективном плану, Божовић је у њој, према речима Милана Богдановића, видео неколико дубоких проблема. „Разлике у расама, провалије међу верама, националне мржње, као и однос у једноверним и једноименим племенима, сав онај неумитни патријархални живот ...“ (Богдановић, 2004, стр. 72).

По неки привид лагодног живота стоји наспрам непрестане тегобне борбе за боље сутра. Слика беде и немаштине присутна је у готово свим његовим хроникама. „Око ниске округле совре, постављене у кући до самога огњишта, јер друге светлости није било, шћућурила се као пилад готово полунага деца, женска и мушка [...] Чехаху још на мајку, да спусти пред њих зделу, па да отпочну вечеру, ону љуту сиротињску превару несите глади“ (Божовић, 1998, стр. 65). Захвални на оскудном животу, његови јунаци са хлебом поступају као са најпречим даром божијим. „Ту се са хлебом не поступа као у осталом свету за совром, но просто литургија: мало га и зато је највеће добро и права светиња“ (Божовић, 1998, стр. 43). Без права да на трпези траже нешто више од хлеба, главице лука и соли, Божовићеви јунаци одгајани су тако да на хлеб гледају као „најпречи дар божји“ (Божовић, 1998, стр. 65). Таква слика илуструје свет на чијој се једној страни налазила сељачка српска раја, гола и боса, без права да на трпези има више од хлеба, лука и соли а са друге стране били су бегови, аге, који од те исте раје отимају и онде „где сем посне душе више ничега нема“ (Божовић, 1908, стр. 16).

Осим у малом броју приповедака, највећи број јунака Божовићевих хроника је сиротиња која се бори са немаштином и бедом. Антоније Красовић из приповетке *Кршиеник* умире од глади у сметовима, верујући и надајући се добром и бољем животу, јер ни он као ни многи сељани немају „ни оке жита, ни прашке брашна, ни у тору шта живо, ни у трагу што неотрапљено“

(Божовић, 1998, стр. 105). Доведен до руба егзистенције, Антоније не жели да се понизи пред потурчењаком Скендером и да од њега тражи помоћ за себе и своју породицу, која гладна дочекује Божић. Умире завејан од глади као прави хришћанин. Слично Красовићу, и живот Канде Дељине из истоимене приповетке слика је егзистенцијалне пропасти. „Као да хођаше да некако притисне немилосрдну неман у утроби, која је попут железних клешта болно уједаше по свеколикој снази. Већ неколико дана није ништа окусила, нити имала шта да купи“ (Божовић, 2005, стр. 130).

Традиционална веровања и обичаји повезани су са личним потребама појединца да живи онако како би желео. Божовићеви јунаци тешко живе. „Рађају се, расту и умиру, а он код оваца, код колибе на планини“ (Божовић, 1998, стр. 54), али они од борбе за бољи и слободнији живот никада не одустају. Вођен жељом да боље живи, Божовићев јунак чезне „да кућу напуни свачим, те да једном и његова кривача радоцно засветли, а деца га не гледају више презриво и прекорно“ (Божовић, 1998, стр. 24). Пишући о Божовићевом јунаку Раки Козаревцу, Милан Богдановић промишља да је овај јунак тип „пропа-ле егзистенције, изгубљеног бившег човека, у коме тиња један пламен злобе“ (Богдановић, 2004, стр. 46). Људи бежећи од тешког и чемерног живота остављају све за собом: „Уместо песме, настаде јаук и кукњава, писка деце, за-помагање плашљивих жена и стараца [...] Неко узео дете, неко по двоје, неко шчепао поњаву, а неко заборавио да испусти чак и ибрик, из којег је служио гостима ракију: неко је пошао у чарапама, а неко са по једним опанком на ноzi“ (Божовић, 1998, стр. 30).

Као једно од најважнијих правила егзистенције, Божовићев јунак Сталет, у приповеци *Сџал-Кијева*, брани животе своје породице и цркву, убијајући чак четрдесет нападача око манастира Девич. „Убијаше за свој рачун, за друге, и Србе и Арнауте, увек јављајући братствима – кад је крв вешао на своја врата“ (Божовић, 2005, стр. 28). Потреба да се земља и имање сачувају изнад су било ког интереса и финансијске сигурности. Везаност за мајку-земљу носи у себи уверење да се без земље не може и да је она одувек била њихова. Мојсил Златановић из приповетке *Оклојник без сџраха и мане* одбија Арнауте и њихову „помоћ“, јер „не да он земљу, не да је ни за какве паре. И неће да је остави. Земља му је мајка, држи га она неким чудним благословом, те је готов да њу натопи крвљу својом и своје деце“ (Божовић, 2005, стр. 19). Иако лично и друштвено изнемогао и пропао, јунак не да земљу јер продајом земље одлази и неповратна нада у боље сутра, у слободу и слободну земљу. Мојсил Златановић, оклојник без страха и мане, „зубима држи комад српске земље да га сачува Србији и – на новац гледа као кнез Михајло“ (Божовић, 2005, стр. 21). Очување родне куће и земље важнији су од материјалне сигурности.

На трансцендентном садржају сагледања стварности, Божовић веру својих јунака поставља као њен темељ. Свим његовим јунацима вера у Бога најважнији

је постулат и зарад поштовања небеских закона често проживљавају праву егзистенцијалну драму. Свесни чињенице да без вере не постоје, они носе у себи „истинско осећање части које је и могуће само на темељу хришћанства, јер је хришћанство – откровење о личности“ (Берђајев, 2001, стр. 212). Рађају се, живе и страдају у име вере. Вера је толико важна за све јунаке јер она значи живети или не живети као човек. Пишући о значају вере за његове јунаке Миливоје Ристић наводи да вера по њиховом схватању „условљава живот човека на земљи и његово бивање у вечности, његову чистоту, његову душу, његово потомство“ (Ристић, 2004, стр. 178). Заправо, важна је вера али је још важнији начин на који се она брани. Бранећи своју веру, веру православну, Богдана, из приповетке *Љуша православка* спремна је да убије свог мужа, који се потурчио, не могући да издржи бреме срамоте због његовог срамотног чина: „Напоље из куће. Циганине црни! Надвор и не плаши ми дијете ... Куку мени, што нас овако ојади! ... Што си учинио ту бруку! Са собом, с кућом, с ђететом, да до вијека останеш као укрин у народу“ (Божовић, 2005, стр. 145).

Потребу да се православље одбрани преточено је и у национални завет. Божовићева јунакиња, брани веру као основно начело за које се живи и умире. „Помисли: зар има боље вере од наше? Чиста, лијепа: Божић и Васкрс, пости и празници, цркве и манастири, сабори и славе, заветине и свадбе, поп и ђак, причешће и очишћење“ (Божовић, 1998, стр. 126). По речима писца, жене су те које „чувају веру и кућу“ (Божовић, 1998, стр. 188). Богдана, по мишљењу Јасмине Ахметагић, „свој верски идентитет потврђује осветом потурченом мужу (Ахметагић, 2007, стр. 44). Ова приповетка пишчево је сведочанство о томе како је једино вера православна темељ националног идентитета. Злате из Слатине такође доказује своју верност вери, јер ни под каквим околностима не пристаје да веру промени. Бавећи се компаративним истраживањем, Ана Ђорђевић у тексту *Православље као интелектуална и егзистенцијална* драма даје одговоре на питање шта је заједничко и различито у схватању православља у приповедачкој прози Л. Лазаревића и Г. Божовића. Као основу разлику у схватању овог проблема Ђорђевић наводи да је Лазаревић „проблем више поставио као интелектуалну, а други као егзистенцијалну и националну драму“ (Ђорђевић, 2007, стр. 60).

Поменути Божовићев јунак Злате из Слатине доказује своју херојску верност вери не пристајући да је промени ни под притиском силе: „Јер клаће се са Бугарином кад су сами, али га никако неће издати Турчину. О Злате из Слатине неће издати крштена човека, па да му је сву децу поклао. Никад!“ (Божовић, 2005, стр. 211). Овом задивљујућом сликом оданог верника Божовић је, по мишљењу Миленка Јевтовића, успео да ослика „историјску, топографску и стварносну збиљу сировог живота и још сировије и суровије борбе за елементарне егзистенцијалне ослонце појединца и националних колективитета“ (Јевтовић, 1996, књ. 2, стр. 49).

Божовићев јунак Сталет и његов саборац у борби око манастира Девич убили су чак четрдесет нападача и разбојника и завадили два племена бранећи веру и манастирска утврђења као најважније заповести које су им генерације пре њих оставиле као аманет. Гладан и уморан Пера Симић из приповетке *Суђеноја ѿренујка* у годинама општег безвлашћа бира да „умре овде и као Пера Симић, а не тамо где га нико не зна“ (Божовић, 1927, стр. 80). Пера не бежи, и поред свих опомена испред бугарске најезде. Умреће мирно и без страха, јер ће животом бранити веру и крсно име. Како промишља Миленко Јевтовић, „Божовићеви родољубиви ликови из оног социјалног слоја и оног социо-културног миљеа у чијем је видокругу егзистенција скоро једини животни постулат“ (Јевтовић, 1996, књ. 2, стр. 69). Божовићеви јунаци бране крсно име и своју православну веру, а за најважније егзистенцијално питање сматрају управо опстанак на земљи на којој су они, њихови преци, српска гробља и цркве вековима уназад.

Божовић надасве портретише и неколицину оних потурчењака коју су зарад бољег и лакшег живота и егзистенцијалне сигурности потурчили, одвојивши се од националног корена и мислећи спас пронашли у исламу. Хасан Штавица из приповетке *Виџешки ѿренујак*, браћа Мирићи из приповетке *Суђеноја ѿренујка*, Сулејман Лековац из приповетке *Љуџа неман*, Љуљ Мортуња из приповетке *Васкрсење*, само су неки од примера потурчењака српског порекла. Ови Божовићеви јунаци жртве су оне силе пред којом је појединац немоћан. Губећи српски идентитет ови јунаци су „двоструки страдалници, чију је драму идентитета и дубоке психолошке растројености Божовић уткао у слику свеукупног историјског страдања“ (Јефтимијевић Михајловић, 2016, стр. 162).

У причи *Љуџа неман*, Божовић осликава главног јунака који променом вере губи лични идентитет. Сима односно Синан бин Мухамед, који је потурчен мимо своје воље, кога је потурчио стриц потурчењак, промену вере доживљава као потпуно чупање из националних корена и историје. Како наводи Јасмина Ахметагић „он промену вере доживљава као расцеп бића [...] Сима односно Синан бин Мухамед живи између два света, одаје се алкохолу, што у исходишту доводи до тога да заправо кида везе са обе заједнице и са самим собом [...]“ (Ахметагић, 2007, стр. 39–40). Сима изнад свега жели да сачува чисту душу и неукаљани образ. Божовићев јунак једноставно не пристаје да живи оно што није и не може да се помири са насилном потребом да буде неко други.

На крају овог рада, лако закључујемо да је у књижевном свету Григорија Божовића егзистенција неизвесна и условљена борбом за очување националног, верског и културног идентитета српског народа. Животи његових јунака слика су људске патње и непрестаног трпљења. Егзистенција приказана на иманентном и трансцендентном плану доноси сведочанство о трагичном али херојском моделу живота. Огољено приказана друштвена стварност слика је живота нашег народа на простору Старе Србије и Косова и Метохије. На нивоу историјских, културних и верских сукоба Божовић приказује егзистенцију својих јунака као

вечну борбу за боље сутра. Управо овај рад је покушај да се укаже на то како Божовићева приповедачка проза доказује пишчеву умешност у модерном сагледању проблема људске егзистенције. Егзистенцијална борба постаје борба за верски, културни и национални идентитет свих његових протагониста.

Божовић је, слободно можемо закључити, модеран писац, који је успео да прикаже сву лепоту и трагику живота са простора Старе Србије с почетка прошлог века. Живећи на простору „крвавога српскога југа“ и поистовећујући се са судбинама својих јунака, он је успео да заједно са њима проживи праву егзистенцијалну драму. Управо зато, Гријорије Божовић остаје омиљени писац наше читалачке публике, цељен и вољен због писања који обогаћује душу.

Извори:

- Божовић, Г. (1908). *Из Стјаре Србије: иријовейке, св. 1*. Мостар: Штампарско-умјетнички завод Пахера и Кисића.
- Божовић, Г. (2005). *Косовска ирича* (прир. Гојко Тешић). Политика: Народна књига.
- Божовић, Г. (1998) *Мој Колашин, ириче и иушойиси из Стјарој Колашина* (прир. Драгиша Бојовић). Београд–Приштина: Нови Свет.

Литература:

- Алексић, С. (2016). Приповедачки поступак Гријорија Божовића. У: Д. Андрејевић и А. Костић Тмушић (ур.), *Поејика Гријорија Божовића* (49–63). Косовска Митровица – Ниш – Зубин Поток: Филозофски факултет – Филозофски факултет – Културни центар „Стари Колашин“.
- Ахметагић, Ј. (2007). Стереотипна представа о другом и проза Гријорија Божовића. *Башићина*, 22, 31–47.
- Бећковић, М. (1997). Гријоријев вир времена. У: М. Ђорђевић (прир.), *Хроничар српскоја југа. Сунце умесйо ишачке*. Приштина: Народна и универзитетска библиотека – Нови Свет.
- Берђајев, Н. (2001). *Смисао стјваралашйва: йокушај ойравдања човека*. Београд: Бримо.
- Богдановић, М. (2004). Античка трагедија модерног времена. У: М. Јевтовић, *Гријорије Божовић у међурайној књижевној крийици*. Лепосавић – Косовска Митровица: Институт за српску културу – Приштина – Филозофски факултет.
- Виловић, Ђ. (2004) *Пријоведачак наше йланине и брђана. У: Гријорије Божовић у међурайној књижевној крийици*, Лепосавић: Институт за српску културу – Приштина, Косовска Митровица: Филозофски факултет.
- Грандић, А. (2015). Слике Косова и Метохије у Првом светском рату у приповеткама Гријорија Божовића. У: С. Грандић, *Први свейски рай у српској йрози: од 1914. до 1941. йодине; Бранислав Нушић, Драишша Васић, Стјанислав Краков, Расйко Пејровић, Бранимир Тосић, Стјеван Јаковљевић, Гријорије Божовић*. Бања Лука: Народна и универзитетска библиотека Републике Српске.
- Ђорђевић, А. (2007). Православље као интелектуална и егзистенцијална драма: прилог поетици реализма Лазе Лазаревића и Гријорија Божовића. *Башићина*, 22, 49–61.

- Jaspers, K. (1956). *Filozofija egzistencije*. Berlin: Walter de crouyter cd.
- Јефтимијевић Михајловић, М. (2016). Психологизација и карактеризација ликова у приповеткама Григорија Божовића. У: Д. Андрејевић и А. Костић Тмушић (ур.), *Поеџика Гриџорија Божовића* (121–139). Косовска Митровица – Ниш – Зубин Поток: Филозофски факултет – Филозофски факултет – Културни центар „Стари Колашин“.
- Јевтовић, М. (1996). *Личноџи и књижевно дело Гриџорија Божовића, књ. 1*. Зубин Поток – Приштина: „Стари Колашин“ – Нови свет.
- Јевтовић, М. (1996). *Личноџи и књижевно дело Гриџорија Божовића, књ. 2*. Зубин Поток – Приштина: „Стари Колашин“ – Нови свет.
- Јевтовић, М. (1997). Григорије Божовић – хроничар крвавога и печалнога српскога југа. У: М. Ђорђевић (прир.), *Сунце умесџо тачке*. Приштина: Културна манифестација „Глигорије Глиша Елезовић“ – Народна и универзитетска библиотека – Нови свет.
- Kami, A. (1975). О будућности tragedije. У: М. Миоћиновић (prir.), *Drama: Rađanje moderne književnosti* (386–393). Beograd: Nolit.
- Kant, I. (1979) *Kritika praktičnog uma*. Beograd: BIGZ.
- Лазић, Н. (2016). Одлике приповедачког поступка Григорија Божовића. У: Д. Андрејевић и А. Костић Тмушић (ур.), *Поеџика Гриџорија Божовића* (39–49). Косовска Митровица: Филозофски факултет.
- Ристић, М. (2004). *Народна џесма у друџој форми*. У: *Гриџорије Божовић у међурајној књижевној криџици*. Лепосавић – Косовска Митровица: Институт за српску културу – Приштина – Филозофски факултет.
- Скерлић, Ј. (1953). *Иџторија нове срџске књижевноџи*. Београд: Рад
- Тодоров, В. (2013). Иџторија, мит и ремитизација српског идентитета у прози Григорија Божовића. *Philologia Mediana*, 5, 141–153.
- Фројд, С. (1994). *С оне сџране џринциџа задовољсџива*. Нови Сад: Светови.

Anica M. Radosavljević

University of Priština with temporary Head-Office in Kosovska Mitrovica

Faculty of Philosophy

Department of Serbian Literature and Language

Nebojša J. Lazić

University of Priština with temporary Head-Office in Kosovska Mitrovica

Faculty of Philosophy

Department of Serbian Literature and Language

Tragedy and beauty of existence in short stories written by Grigorije Božović

Summary. This work was created as an attempt in order to observe some of the questions related to the life's existence and immanent as well transcendent plan in narrative prose of Grigorije Božović. Guided by the opinions of those who in more successful and detailed way, made wide readership get acquainted with literary opus of Grigorije Božović, we will try to show the life existence of his heroes. Task of this will be to answer to the question how is existential reality of Grigorije Božović's heroes shaped with those things that made their internal world.

Keywords: existence, tragedy, beauty, Grigorije Božović, heroes, Old Serbia, Kosovo and Metohija, short story.